

3. Ступак І.В. Методика експериментально-фонетичного дослідження / І.В.Ступак // Матеріали 7-ї Міжнародної науково-практичної конференції «Лінгвістична теорія та практика: історичні надбання, актуальні проблеми та перспективи розвитку», присвячена пам'яті професора А.К.Корсакова. – Одеса: МГУ, 2013.
4. Stupak I. Theoretische Phonetik der deutschen Sprache / I.Stupak. – Одеса: МГУ, 2013. – 168 s.

І.В. Ступак. Реалізація коротких голосних перед [r] у сучасному німецькому мовленні (на матеріалі підготовленого мовлення). – Стаття.

Анотація. Стаття присвячена зміні фонетичних характеристики коротких голосних перед [r] у підготовленому мовленні на матеріалі слухового аналізу. Встановлено ступінь впливу алофонів фонемі /r/, інгерентних ознак голосних фонем, частиномовної приналежності, положення у фонетичному слові і виду мовленнєвої діяльності на модифікацію коротких голосних у підготовленому мовленні.

Ключові слова: фонема, алофони, фонетичне слово.

Inna V. Stupak. The Realization of Short Vowels before [r] in Modern German. – Article.

Summary. The article is devoted to the phonetic changes of short vowels before [r] on the material of prepared speech. It is determined the influence of the allophones of the phoneme [r], parts of speech, the position in phonetic word and the type of speech activity on the modification of short vowels in prepared speech.

Key words: phoneme, allophones, phonetic word.

УДК 811.161.2

В.Г. Таранець,
доктор філологічних наук, професор,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна

УКРИ – ПРЕДКИ УКРАЇНЦІВ

Анотація. У статті розглянуто етимологію слова українці з позиції його прадавнього морфемного складу, що дало підстави відтворити вихідне префіксально-кореневе утворення *iker-. Ця форма ототожнюється зі слов'янським племенем укри, широко відомим серед західних слов'ян. Подальший аналіз терміну *iker привів до виділення префікса и- (із іє. *ai-) 'далеко' та кореня *ker- 'люди; земля', що загалом засвідчує первісне 'гірські люди (пастухи), горяни', передбачуваних на терені Карпат.

Ключові слова: етимологія, українці, морфемний склад слова, укри, семантика *iker.

Постановка проблеми. У статті розглядається питання походження наймення українці, яке до сьогодні не має однозначного тлумачення. У науці існують різні погляди на цю проблему. Очевидно, що етнонім українці походить від назви держави Україна, у той же час термін Україна, як писав М. Грушевський, засвідчений у староруських текстах у XVI ст. і ця назва сприймалася по відношенню до середнього Подніпров'я. Він дотримувався думки, що має в собі мотивацію пограничної території, а з часом це "українське ім'я розширилося на всю територію українського народу" [6, с. 2]. Цієї точки зору дотримувався також О.О. Потєбня, її прихильниками є багато сучасних науковців. "Власне кажучи, – писав Ю.О. Карпенко, – семантичний стрижень загальної назви Україна від її найдавніших свідчень до сучасності залишився незмінним – "пограниччя" [8, с. 85]. В. Г. Складенко розглядає це слово з первинним значенням 'рідний край, країна, земля', пов'язуючи його з семантикою кореня *krajь [12, с. 67]. Таке ж розуміння подано в працях Х. Андрусак, В.М. Русанівського, Г.П. Півторака. С. Шелухин вбачає в слові Україна зв'язок з дієсловом укрятити. "Слово "україти" і "вкраїна", – пише він, – відноситься спеціально тільки до землі, до земляних просторів, посідання й володіння ними" [21, с. 113]. К.М. Тищенко вважає, що слово українці походить у результаті асиміляції середньовічних меншин, до яких відноситься степове населення України, зокрема іранські, тюркські та інші народи, тобто степове «зарубіжжя», і звідси походить

хоронім *Wukraj* [18, с. 62]. Згідно зі “Словником української мови” споріднене ім’я *Україна* означало наступне “територія уздовж меж держави, біля її краю” [13, с. 422]. Проте всі значення, на нашу думку, не є первинними і тому не вирішують проблеми походження цього слова. Всі автори допускаються концептуальної помилки, виводячи зазначений етимон із різного роду топонімів. Ми дотримуємося іншого розуміння і вважаємо, що розвиток понять ішов у **протилежному** напрямку, а саме: етнос → топонім (назва території). Із зазначених позицій розглянемо походження назви *українци*, відтворюючи всі шляхи її розвитку включно до первісної кореневої ланки.

Метою нашого дослідження виступає лексико-граматичний аналіз слова *Україна* в історичній перспективі на тлі сучасних компаративістичних досягнень. *Предмет* спостереження утворюють ознаки зародження та розвитку слов’янського етноніма, що послугував найменню етносу *українци*. Всі форми останнього у слов’янських мовах становлять *об’єкт* аналізу та визначення шляхів їхніх змін. Розгляд всього комплексу питань із зазначеної проблеми ґрунтується на певній концепції, викладеній у подальшому матеріалі.

Хід дослідження. На перший план спостереження виступає аналіз відношень понять назви народу (етнонім) та назви місця його проживання (топонім).

З історичних студій відомо, що незважаючи на складність відношень етнонімів та споріднених топонімів, перші є первинними порівняно до найменш відповідних земель та населених пунктів. У період такого переходу був час, коли етнонім виконував дві функції і трудно розрізнити, наймення позначає колектив людей чи населений пункт, чи одне й друге. Проте, як зазначає О. Шрадер, повсюди «на першому місці – народ, а потім уже країна», додаючи, що в піснях Рігведи зовсім не зустрічаються назви країн, а лише народів [22, с. 55]. Зародження етноніма, що пізніше став найменням території та держави *Україна*, відноситься до того часу, коли розпався праслов’янський етнос і витворилися численні племена, засвідчені в давніх писемних пам’ятках.

Слово *Україна* структурно і фонетично розпадається на складові *u-kra-jina*, в яких виділяємо кореневу частину *-kra-*, відмінну від сучасної *-kraj-*. Зупинімося детальніше на цьому питанні.

В індоєвропейському мовознавстві вважається прийнятним, що у прамові корінь був односкладовим і мав у собі, як правило, два приголосних звука з голосним між ними [2]. Така структура кореня CVC реконструюється для ранньоіндоєвропейської мови (РІМ) і для інших споріднених їй мов ізольованого типу [1]. Перевага у РІМ кореневої структури типу CVC свідчить про досить розвинену морфологічну систему. Логічним є припущення того, що зазначеному вигляду РІМ передувала період більш простого односкладового одноконсонантного кореня типу CV. До такого висновку приводять дослідження розвитку морфемної структури слова і результати реконструкції її прадавнього стану. У ході розвитку мов простежується досить чітко тенденція до ускладнення структури кореня. “Перетворення суфікса в елемент кореня, зникнення морфемного шва і утворення нового кореня, – писала М.М. Гухман, – відноситься до найдавніших морфологічних процесів у структурі індоєвропейського слова” [7, с. 25]. У такому ж напрямку відбувалися зміни іє. суфікса у вірменському слові, де приголосний компонент відходить до кореня і «повністю абсорбується ним», змінюючи структуру [19, с. 333]. У всіх випадках спостерігається **атракція** кореня, який притягує до себе приголосний елемент індоєвропейського суфікса. Про зміщення морфологічних меж у мовах писав також С. Бернштейн [3, с. 132].

Розвиток праіндоєвропейської структури слова супроводжувався фонетичними змінами в її межах, що приводило до утворення закритих складів, сполук приголосних, особливо у початковій та кінцевій позиціях кореня. Дослідивши структуру індоєвропейської кореневої морфемі, О.А. Білецький прийшов також до висновку, що первісними були форми з голосним між приголосними: “кожний приголосний виступав у супроводі голосного” [23, с. 19]. Редукція і випадіння голосних стали причиною ускладнення структури кореня.

Екстраполяція зазначеної тенденції на більш давній період існування індоєвропейської прамови дозволяє прийняти положення про первісну структуру кореня типу CV і слова CVCVCV, у якому складова і морфемна межі **співпадали** [10, с. 46]. Згодом зародження граматичних категорій у пра-

мові привело до десемантизації окремих складових слова і до появи суфіксальної і флективної морфем. Суфіксальний приголосний, що не втратив свого лексичного значення, примкнув до кореня, закоренева частина була полем реалізації різних граматичних функцій. У результаті морфемна структура слова отримала вигляд CVC – V – CV, де складова межа (фонетична) уже не співпадала з морфемною.

Повертаючись до давнього кореня **-kra-* в слові *Україна*, відмічаємо елізію голосного в міжконсонантній позиції. Співвіднесеність **kra-* з індоєвропейськими коренями, що лягли в основу утворення етнонімів, розглянутих раніше [14, с. 27–36], дозволяє допустити походження даної форми із піс. **k^wer-* зі значенням ‘земля, скотарі, воїни’ [27, с. 187, 269, 701: герм. **erthā*, **herdjōs*, **warrīor*]. У зв’язку з цим реконструюється іє. **k^wera-* з тим же значенням, що лягло в основу утворення окремих слов’янських етнонімів, у тому числі українського. Необхідно також зазначити, що цей корінь, як раніше згадувалося, мав також значення ‘земля’, і тому не випадковим є зв’язок сучасних тлумачень *Україна* з відповідною семантикою.

Дослідження слов’янських мов показує, що в протослов’янський період відбулося артикуляційне посилення в словах анлаутного лабіовелярного звуку, в результаті чого останній розщепився і відбулася зміна типу: іє. **k^w* > псл. **kw*. Розглядуваний корінь прийняв вигляд псл. **kwera*, а потім змінився у зімкнений задньоязиковий **k-*. Наступний голосний поступово редукувався і зник, але це відбулося уже в історичний час. Про це свідчать німецькомовні пам’ятки, в яких уживаються обидва варіанти кореня, наприклад: *Uecker* (річка *Уккер*), *Uckersee* (назва озера), *Ueckermünde* (дельта річки), *Ukranen* (948), *Ukrani* (934), *Vucrani* (943), *Wocranin* (плем’я *укри*), *Terra Ukera* (“Земля *укрів*”), *Uckermark* (марка *Уккер*) [25].

У результаті розглянутих змін корінь представ у вигляді **-krá*, в якому утворилася консонантна сполука. Проте лабіальний елемент /w/, вважаємо, не зник безслідно, а засвідчений у вигляді *Vuari*, *Verani*, які П.Й. Шафарик вважає помилково записаними [20, с. 136]. Таким чином, писемні пам’ятки свідчать про наявність початкових приголосних *k-* та *w-* у розглянутому етнонімі, які походять із **k^w*.

Як показали наші дослідження, структура кореня типу *kra-* відноситься до передісторичного часу і є відмітною щодо сучасного *-kraj-*. Остання могла появитися в період розпаду слов’янської прамови в результаті приєднання в слові наступного приголосного до кореня (явище атракції), а попередня існувала в ранньослов’янський час.

Як йшлося вище, в слові *укри* структурно і фонетично виділяються два складники *u-kri*, корінь в якому походить із піс. **k^wer-* зі значенням ‘скотарі, воїни; земля’. Початкова частина в лексемі реконструюється у вигляді **hu-* зі значенням ‘віддалятися, зникати’ і має просторове значення, яке семантично й формально співвідноситься також із іє. **k^wa-* ‘гора, гористий’ [15, с. 192–193], [27, с. 271: герм. **hauhoz*]. Близькою до реконструйованого є форма іє. **hukwéri* ‘над, наверху, звверху’ [26, с. 3203].

До сказаного вище необхідно додати, що історично морфеми «префікс+корінь» у ході розвитку мови можуть злитися в одну одиницю. У таких випадках, як показав А.О. Білецький, відмічається семантична неподільність складових слова, хоча морфологічно вони виступають вмотивованими. У результаті злиття префіксів із семантичною базою (коренем) їхнє лексичне значення встановити складно [4]. Саме такий випадок представляє в розглянутому етнонімі сполучення *u-kra-*, в якому семантична інтерпретація початкового *u-* становить великі труднощі. Вихід із цього стану знаходимо у зверненні до широкого поля реалізації префіксальної морфеми в межах іє. прамови.

Як свідчать дослідження, зазначене **hu-* формально збігається з іє. лексемами з основою на **au*. Так, В.В. Лучик, розглядаючи в українській мові рефлексі індоєвропейської основи **au*, відзначає їхнє значення у вигляді ‘віддалятися, зникати; далечінь; далеко’ [11, с. 3]. Вчений вважає, що після розпаду прамови **au-* перетворилося в мовах на прийменник чи префікс. Одним із рефлексів індоєвропейської словотвірної основи є утворення в діалектах української мови слів з протетичним /w/ типу *вулик*, *вуха*, *вуй*. У корені *вулик* реалізується іє. **ul-* зі значенням ‘порожнина’ [там само, с. 4]. Близьким до нього є нім. *Höhle* (двн. *huli*) ‘печера’ [24, с. 269], а це дає нам підставу вважати укр. /w/

у слові *вулик* не протетичним, а рефлексом іє.**k^w*-, який в результаті розвитку має вигляд **k^w* > **hw* > **h* (герм. мови), **w* (слов. мови). Оскільки така звукова деривація була поширена в германо-слов'янській мовній спільноті [17], то у зазначеному випадку укр. /w/ є відприродним. Відомо, що в українських діалектах, як відмічає П.Ю. Гриценко, могли виникати і протетичні /w-/ та /h-/ за аналогією до генетичних [5]. Очевидно, що укр. /u-/ в хоронімі *Україна* походить від іє. **k^wau-*, що має просторове значення ('віддалятися, зникати'), і семантично, й формально співвідноситься з іє.**suker-* зі значенням 'підвищене місце, підвищення' [26, с. 3339]. Таким чином, назва *Україна* у своєму первісному вигляді *Ukrá-* мала смисл 'гірська країна' і відповідно її мешканці *укри* (нім. *Ukranen, Ukraner, Uchrer*) означало 'скотарі, що проживають в горах'. У цілому *Україна*, виходячи із вищезазначеного, має семантику 'одна із гірських країн'. Позначення землі укрів *Укермарк* появилось вперше в 1465 році і походить від назви річки *Укер* [25, с. 50]. Гідронім *Укер* походить від наймення племені *укри*, яке тут мешкало по обидві її сторони. Заселену область укри назвали *Vocronin*, пізніше *Ucrania, Ukera, Uscra*, перша писемна згадка племені належить до 943 р. під іменем *Vucrani* і *Wocranin* [25, с. 52].

Розглянуте вище дозволяє стверджувати, що *укри* – предки праукраїнців, проживали в давнину, як і праслов'яни, у гористій місцевості, що асоціюється з Карпатами.

Корінь *укри* засвідчений у топонімах в Україні у вигляді: *Угри, Угерці, Угринів* (Львів. обл.), *Угринь, Угриньківці, Угринів* (Терноп. обл.), *Угринів* (Ів.-Франк., Волин., Чернів.обл.) [9, с. 254–255]. Давня назва *угри*, як пише В. Кобилюх, має в собі семантику 'гори', 'угорці', тобто «мешканці гір» [там само, с. 255], і, можна думати, втілена в етнонімі *угорці*, плем'я яких засвідчене в Закарпатті на початку X ст. н. е.

Висновки. Зазначене вище дає підстави стверджувати, що *укри* – предки праукраїнців, і назва *українці* походить від етноніма *укри* зі значенням 'верховинці-пастухи; горяни', а не 'ті, які живуть на окраїні'.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев Н.Д. Раннеиндоевропейский праязык / Н.Д. Андреев. – Л., 1986. – 326 с.
2. Бенвенист Э. Индоевропейское именное словообразование; пер. с франц. / Э. Бенвенист. – М., 1955. – 260 с.
3. Бернштейн С.Б. Очерк сравнительной грамматики славянских языков / С.Б. Бернштейн. – М.: изд-во АН СССР, 1961. – 350 с.
4. Билецкий А.А. Принципы этимологических исследований (на материале греческого языка) / А.А. Билецкий. – К.: Изд-во КГУ, 1950. – 267 с.
5. Гриценко П.Ю. Ареальне варіювання лексики / П.Ю. Гриценко. – К.: Наукова думка, 1990. – 268 с.
6. Грушевський М. Історія України-Руси / М. Грушевський : в 11 т. – К.: Наукова думка, 1991. Том I. До початку XI віка. – 648 с.
7. Гухман М.М. Морфологическая структура слова в германских языках // Сравнительная грамматика германских языков. Т. 3. – М., 1963. – С. 7–38.
8. Карпенко Ю.О. Походження назви *Україна* – загальної і власної // Ономастика та етимологія : збірник наукових праць на честь 65-річчя І.М. Железняк. – Київ: вид-во НАН України, 1997. – С. 81–89.
9. Кобилюх В.О. Праукраїна і Санскрит / В.О. Кобилюх. – Тернопіль: Мандрівець, 2011. – 512 с.
10. Коломиєць В.Т. Словообразование // Историческая типология славянских языков. – К., 1986. – С. 46–76.
11. Лучик В.В. Рефлекси індоєвропейських основ **au-*, **ou-/ *eu* в українській мові // Записки з українського мовознавства : збірник наукових праць. – Вип. 8. – Одеса: АстроПринт, 1999. – С. 3–8.
12. Склярєнко В. Україна: походження назви // Вісник Міжнародної асоціації українців : науковий і культурно-освітній журнал. – 1991. – № 1. – С. 566–572.
13. Словник української мови / [голова ред. кол. І.К. Білодід] : в 11 т. – К.: Наукова думка, 1980. Том 10. – 657 с.
14. Таранець В.Г. Арії. Слов'яни. Руси : Походження назв Україна і Русь. Монографія / В.Г. Таранець. – [вид. 2-е]. – Одеса : ОРИДУ НАДУ, 2009. – 296 с.
15. Таранець В.Г. Трипільський субстрат : Походження давньоєвропейських мов [монографія] / В. Г. Таранець. – Одеса : ОРИДУ НАДУ, 2009. – 276 с.
16. Таранець В.Г. Українці: етнос і мова : монографія / В. Г. Таранець. – Одеса : ОРИДУ НАДУ, 2013. – 364 с.

17. аранець В.Г. Рефлекси індоєвропейського *k^m- в слов'янських мовах // Слов'янський збірник. Випуск I. – Одеса: вид.-во ОДУ, 1996. – С. 79–83.
18. Тищенко К. Асиміляція середньовічних меншин до української мовної спільноти / К. Тищенко // Український глотогенез : матеріали Міжнародної наукової конференції [відп. ред. В. М. Мойсієнко]. – Житомир: Полісся, 2015. – С. 38–67.
19. Туманян Э.Г. Структура индоевропейских имен в армянском языке. Опыт реконструкции / Э.Г. Туманян. – М., 1978. – 369 с.
20. Шафарик П.Й. Славянские древности [пер. с чеш.] / П.Й. Шафарик. Т. II, кн. III. – М., 1848.
21. Шелухин С. Україна – назва нашої землі з найдавніших часів / С. Шелухин. – Прага, 1936 / репринтне видання. – Дрогобич: Бескид, 1992. – 117 с.
22. Шрадер О. Индоевропейцы [пер. с нем. Ф.И. Павлова] / Отто Шрадер. – [изд. 3-е]. – М.: Едиториал УРСС, 2010. – 216 с.
23. Bieleckij A.A. Akzentologische Voraussetzungen der Theorie der indoeuropäischen Wurzeln / A.A. Bieleckij // Aktuelle Probleme der gegenwärtigen Germanistik. – Verlag der Kiewer Universität, 1975. – S. 10–28.
24. Duden. Bd. 7. Etymologie. Herkunftswörterbuch der deutschen Sprache. – Mannheim – Wien – Zürich, 1963. – 816 S.
25. Nippert E. Die Uckermark. Zur Geschichte einer deutschen Landschaft / Erwin Nippert. - Brandenburg, 1996. – 174 S.
26. Pokorny J. An Etymological Dictionary of the Proto-Indo-European Language / J. Pokorny. – Revised and Published by the Dnglu Association, 2007. – 3441 p.
27. Skeat W. An etymological dictionary of the English language / W. Skeat. – Oxford, 1983. – 780 p.

В. Г. Таранец. Укры – предки украинцев. – Стаття.

Анотація. В статті розглянуто етимологію слова українці з позицій його древнього морфемного складу, що дозволило встановити вихідне префіксально-корневе утворення *uker-. Ця форма ототожнюється з славянським племенем укря, широко відомим серед західних славян. Наступний аналіз терміна *uker привів до виділення префікса u- (із іє. *au-) ‘далеко’ і корня *ker- ‘люди; земля’, що в цілому свідчить про первинне ‘горні люди (пастухи), горяне’, постулюючих на території Карпат.

Ключові слова: етимологія, українці, морфемний склад слова, укря, семантика *uker.

Valentyn V.Taranets. Ukrs – Forefathers of Ukrainians. – Article.

Summary. The article focuses on the etymology of the word Ukrainians from the viewpoint of its ancient morphemic structure, which enabled us to recreate the initial prefixal root element *uker-. This form is associated with the Slavic tribe Ukrs, well known among the western Slavs. The further analysis of the term *uker brought about to the differentiation between the prefix u- (from IE *au-) “far away” and the root *ker- “people, land”, which refers to the primordial “upland tribes, shepherds”, which are believed to inhabit the Carpathian mountains.

Key words: etymology, Ukrainians, morphemic structure, Ukrs, semantics of *uker.

УДК 378.147

І.І. Телев'як,
старший викладач,
Київський національний університет технологій та дизайну,
м. Київ, Україна

“ПЕРЕВЕРНУТИЙ КЛАС” – НОВИЙ КРОК У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

Анотація. Стаття демонструє необхідність нових методів і технологій викладацької діяльності, які б були адекватні сучасним тенденціям і вимогам, і пропонує розглянути технологію змішаного